

УКРАЇНСЬКА ЕКОНОМІЧНА ДУМКА XIX СТОЛІТТЯ

Бондаренко І. Ю.

e-mail: ivan.bondarenko@nure.ua

Науковий керівник – старший викладач Пересада О. В.

Харківський національний університет радіоелектроніки, каф. ЕК
м. Харків, Україна

In the work, the views of prominent Ukrainian economists of the 19th century are examined. Their influence on the development of domestic and world science is investigated. It is shown that despite the difficult conditions of statelessness, Ukrainian economic thought of the 19th century developed in line with pan-European trends and formed distinctive scientific schools, in particular the Kyiv economic school. The key ideas of Vasyl Karazin, Ivan Vernadsky, Mykola Bunge, Mykola Drahomanov, Ivan Franko, Mykhailo Tugan-Baranovsky and Volodymyr Vernadsky are characterized.

XIX століття стало одним із найскладніших та найпродуктивніших етапів розвитку української економічної думки. В цей період відбулась визначна подія в історії, а саме скасування кріпосного права у 1861 році. Ця подія була оповита феодално-кріпосницькими залишками, серед яких на першому місці стояли поміщицькі землеволодіння [1, с. 67]. Це дало ґрунт для теоретичного осмислення сутності капіталістичних виробничих відносин. Не менше важливим фактором є те, що українські вчені діяли у складних умовах бездержавності, оскільки українські землі були розділені між російською та Австро-угорською імперіями. Однак, українські вчені зуміли сформуванати наукові школи та розвивати українську науку, зокрема економічну. Провідними українськими економістами XIX ст. були Василь Каразін, Іван Вернадський, Микола Бунге, Микола Драгоманов, Іван Франко, Михайло Туган-Барановський та Володимир Вернадський.

Василь Каразін залишається визначною постаттю в українській науковій думці першої половини 19 століття. У своїх економічних поглядах він дотримувався трудової теорії вартості та розробив аграрну програму, вважаючи, що «тільки вільний селянин на власній землі може досягти високої продуктивності праці» [2] спрямовану на раціоналізацію сільськогосподарського виробництва. Дослідники характеризують його погляди як таке, що «відображають намагання пристосувати новаторські капіталістичні ідеї до реалій тогочасних умов» [2]. Каразін виступав за поступове пом'якшення кріпосної залежності через економічне заохочення і намагався реалізовувати свої ідеї на практиці – він упроваджував передові агрономічні методи та технічні винаходи. Окрім господарської діяльності, він заснував Філотехнічне товариство, яке стало одним із перших в Україні осередків популяризації науки та промислових інновацій [2]. Теоретичні погляди Каразіна знаходили своє послідовне втілення у практичній діяльності, що і вирізняло його з-поміж більшості тогочасних мислителів.

У 50-х роках XIX ст. провідним економістом Російської імперії став киянин І. Вернадський [3]. Він заснував перший вітчизняний економічний журнал «Економічний показчик» (1857-1861), брав активну участь у дискусіях з приводу селянської реформи 1861, виступав за скасування кріпацтва, відстоював ідеї ринкової економіки. Вернадський послідовно поширював ідеї класичної політичної економії та вільної торгівлі, виступав проти державного втручання в господарське життя. Свою докторську дисертацію він присвятив аналізу становлення і розвитку італійської економічної літератури і «заслужив європейської слави» [3].

Найбільш значущою фігурою, «батьком» київської школи був М. Бунге, який 30 років, з 1850 по 1880 рік, працював у Київському університеті, був професором політичної економії [1, с. 70]. Погляди вченого зводилися до захисту приватної власності як умови конкурентного розвитку продуктивних сил, заперечення протекціонізму та трудової теорії вартості, а також до боротьби з монополією за землю, що гальмує розвиток капіталізму [1, с. 71]. 1870 року він видав працю «Основи політичної економії», якою засвідчив відхід Київської школи політичної економії від трудової теорії вартості, а сам критично ставився до соціалістичних економічних доктрин [3]. Як міністр фінансів Російської імперії (1881-1886) Бунге скасував податкову податок і запровадив фабричне законодавство.

Михайло Драгоманов займає особливе місце у розвитку демократичної думки України та багато уваги приділяв економічним проблемам у своїх науково-публіцистичних працях [1, с. 72]. Реформу 1861 року він визначив як антинародну, оскільки селяни здобули волю без землі, а реформа не дала їм нічого. Водночас Драгоманов виділяв як позитивні, так і негативні сторони капіталізму. Змінити важке становище трудящих без знищення приватної власності, на його думку, неможливо. Майбутнє вчений «пов'язував із соціалізмом, перехід до якого має бути еволюційним, хоча він і не заперечував проти революційних виступів» [1, с. 72].

Іван Франко є не лише відомим українським письменником, істориком та філософом, а й економістом свого часу. Зі студентських років він вивчав марксизм і першим переклав українською мовою окремі розділи «Капіталу» та «Анти-Дюрінга». Предметом політичної економії Франко вважав вивчення економічних законів не лише сучасного суспільства, а й загальних законів людської праці [1, с. 72]. Він підготував працю «Статистика яко метода і яко наука», склав 3 економічні програми, піддав критиці економічні соціалістичні доктрини, зокрема марксизм» [3]. Велика також роль І. Франка у розробці української наукової термінології у сфері політичної економії, а його «економічні погляди становлять цілу епоху в історії економічної думки України» [1, с. 73].

Михайло Туган-Барановський – найбільш визнаний у світовій науці представник української економічної думки. Він здійснив синтез трудової теорії вартості та теорії граничної корисності, причому одночасно з ним аналогічну спробу зробив англійський економіст А. Маршалл [1, с. 74]. У праці «Промислові кризи в Англії та їх вплив на народне життя» (1894)

Туган-Барановський розкрив природу економічних циклів і довів, що людство здатне передбачати кризи та пом'якшувати їх наслідки – ідею, яку згодом розвинув Дж.-М. Кейнс [3]. Його «соціальна теорія розподілу» визначала заробітну плату через два чинники: продуктивність праці та згуртованість робітничого класу [1, с. 74]. Праця «Соціальні основи кооперації» (1916) була перевидана багатьма мовами і справила значний вплив на розвиток кооперативного руху в усьому світі. Й. Шумпетер назвав Туган-Барановського найкращим слов'янським економістом [1, с. 75].

Володимир Вернадський відомий насамперед як природознавець і творець вчення про ноосферу, однак його ідеї мають безпосереднє значення для економічної науки. Концепція ноосфери передбачала, що розвиток суспільства нерозривно пов'язаний із відповідальним ставленням до природних ресурсів. Це ідея, що стала інтелектуальним підґрунтям для сучасних концепцій сталого розвитку та екологічної економіки [3].

Підсумовуючи, можна сказати, що українська економічна думка XIX століття розвивалась у складних умовах, проте це не завадило українським вченим розвинути ці думки та внести вагомий внесок у світову науку. Каразін зміг закласти основи практичної економічної думки. Іван Вернадський і Бунге підтримували та розвивали ідею економічного лібералізму. Драгоманов і Франко розглядали економічні проблеми крізь призму соціальної справедливості та захисту інтересів трудящих. Туган-Барановський здійснив синтез трудової теорії вартості і теорії граничної корисності, розробив теорію економічних циклів і соціальну теорію розподілу доходів. Володимир Вернадський заклав концептуальні основи екологічної економіки. «Стрімкий новаторський темп, що взяла на рубежі XIX–XX ст. українська економічна думка» [3], є свідченням інтелектуальної спроможності України навіть в умовах несвободи.

Список використаних джерел

1. Небога Т. В., Вдовиченко А. В. Історія економіки та економічної думки: навч. посіб. 2-ге вид. Одеса: Астропринт, 2024. 140 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2fmb_finansy/Istoriya-ekonomiky-ta-ekonom.-dumky.-2024.Neboha-stysnuto-2.pdf.

2. Пилипенко О. В., Шевчук В. О. Формування та розвиток економічної думки в Україні під впливом класичної політичної економії наприкінці XVIII – початку XIX ст. *Review of transport economics and management*. 2023. Вип. 10(26). DOI: <https://doi.org/10.15802/rtem2023/283578>.

3. Злупко С. М. Історія економічної думки в Україні від найдавніших часів до початку 20 ст. Енциклопедія історії України / Ін-т історії України НАН України. 2005. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Ist_ekonomichnoi_dumky_v_Ukr.